

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.64.074>

УДК 021:[001.102:004.056]:355.4((470+571):477)

Світлана Горова,

доктор наук із соціальних комунікацій, психолог,
старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: gorova.s@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0151-0128>

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядається специфіка сучасного національного інформаційного суверенітету, сучасних загроз для його розвитку та їх нейтралізації, зважаючи на нині існуючу агресію з боку Росії, що також охоплює й інформаційну сферу.

Інформаційний суверенітет тісно пов'язаний з інформаційною базою, що є основою існування і розвитку нації. Тобто суверенні масиви інформації включають у себе ту частину загального інформаційного ресурсу, без якої є неможливим існування і розвиток нації. У порівнянні з інформацією загальної значущості суверенна частина ресурсів соціальних інформаційних баз змінюється саме під впливом викликів, що обумовлюють еволюцію суверена.

Відповідно, зважаючи, у тому числі, на інформаційну війну, що проводить РФ, бібліотечні установи вдосконалюють свою діяльність. Бібліотеки набувають відповідних практичних навичок, розширюють спектр своїх функцій, виходячи з можливостей електронних інформаційних технологій, та сприяють нейтралізації загроз національному інформаційному простору.

Ключові слова: суверенітет, суверенні інформаційні ресурси, глобалізація, загрози інформаційній безпеці, маніпулятивні технології, інформаційно-психологічний вплив, бібліотечні установи.

Стрімкий розвиток глобалізації та науково-технічний прогрес в останні десятиліття все більше переконують наукове середовище передових країн світу в тому, що технологічні переваги й військова міць не забезпечують беззаперечного лідерства та світової гегемонії. Дедалі частіше, всупереч цим аргументам гегемонії, значна частина громадян багатьох країн світу діє начебто не логічно, іноді навіть всупереч власним економічним

та іншим інтересам, орієнтуючись на соціально-психологічні установки. Тож слід нагадати про те, що ще у 90-х роках ХХ ст. американські фахівці дійшли висновку: швидкий розвиток інформаційних технологій, насичення ними органів державного управління, силових структур та політичних інститутів суттєво розширює можливості вирішення політичних, економічних та військових завдань за рахунок цілеспрямованого інформаційно-психологічного впливу (ІПВ) на ці структури.

Реалізація цих завдань здійснюється у двох напрямках діяльності. Один із них спрямований безпосередньо на країну – об'єкт впливу та вимагає ретельного вивчення цього об'єкта з точки зору факторів, які найбільше впливають на емоційну, психологічну сферу людини та її світосприйняття.

При цьому йдеться про:

- сферу національних традицій, уявлень, вірувань, у яких виховувалася переважна більшість населення країни; витоки духовно-ціннісних орієнтирів, формування особистості. При цьому здійснюється аналіз цих факторів впливу на людину з точки зору придатності для використання в заходах ІПВ, або необхідності дискредитації в разі недоцільності використання як архаїчних, тобто тих, що не відповідають завданням сучасного розвитку;

- історичні та ідеологічні особливості специфіки політичних процесів, політичних симпатій та антипатій у країні, їх використання з посиленням емоційних факторів впливу на громадян, специфіки таких впливів на різні їх категорії з урахуванням соціально-етнічної структури суспільства, мовних, культурних особливостей тощо;

- вивчення особливостей громадського впливу політичних лідерів певної країни, чинного керівництва держави, факторів, мотивів, якими вони керуються у своїй діяльності, джерел популярності у суспільстві та механізмів впливу на них для реалізації цілей ІПВ, або дискредитації та знищення (найчастіше політичного) в разі неможливості використання;

- визначення основних проблем, що хвилюють суспільство країни: економічних, політичних, культурних, пов'язаних із національною безпекою, резонансних подій у житті країни, вироблення механізмів впливу на їх сприйняття в суспільстві, використання цих факторів для дискредитації «недружніх» управлінських структур і політичних сил; відповідно, підтримку необхідних реалізації цілей ІПВ;

- вивчення наявних суперечностей з іншими державами, міжнародними організаціями, релігійними центрами, вироблення механізмів посилення емоційного забарвлення цих проблем для населення країни та використання на користь ІПВ.

Інший напрям враховує розвиток глобальних процесів у світі, формування глобального інформаційного простору та поширення інформатизації.

Отже, загальноцивілізаційні ресурси та засоби їх використання становлять глобальний інформаційний простір, який перебуває в процесі прискореного розвитку та задає загальний темп перетворень в інформаційній сфері кожної нації та держави.

Доцільно підкреслити, що загальноцивілізаційні ресурси самоорганізуються і мають, певною мірою, розвиток – самостійний. Відповідно метою їх використання має бути реалізація саме глобальних завдань розвитку нашої цивілізації. У комплексі вони створюють все більш відчутний інформаційний, а за ним і психологічний вплив на населення будь-якої країни, яка може бути об'єктом ІПВ. І сьогодні ця властивість глобальних інформаційних ресурсів активно використовується в технологіях інформаційних впливів. Для цього розробляються спеціальні інформаційно-психологічні засоби, зовні замасковані інформаційно-аналітичними продуктами для цілеспрямованого тиску на глобальний інформаційний простір і, таким чином, з опосередкованим використанням міжнародного авторитету здійснюється корекція поведінки громадян країни під ІПВ.

Досвід інформаційно-психологічного впливу в міждержавних відносинах протягом останніх десятиліть показав його ефективність і це своєю чергою зумовило розширення його використання.

Збройні конфлікти кінця ХХ – початку ХХІ ст. переконливо свідчать про те, що технологія ведення війни, спрямована на досягнення перемоги, поряд із засобами поразки та фізичного знищення противника, обов'язково містить спеціальні засоби його дезінформації, зниження морально-психологічної стійкості, паралічу волі до опору, формування депресивних та панічних настроїв населення, створення сприятливої для ініціатора війни соціально-психологічної ситуації [1].

Так, варто вказати на те, що до і під час вторгнення Росії в Україну, РФ активно поширювала дезінформацію з використанням ІПВ, метою якої було створення приводу для вторгнення [2, 3], виправдання вторгнення та демонстрація сили та успіху [4].

Користуючись поширенням дезінформаційних повідомлень, Росія заклала основу для проведення операцій напередодні початку війни. Вторгнення в Україну Росія активно пояснювала необхідністю реакції на українську агресію та звільнення громадян України від «фашистів та неонацистів» [5].

Після початку військових операцій, Росія також поширювала необґрунтовану, неправдиву інформацію [5], у якій стверджувала, що українці бомбардували свої лікарні, школи, дитячі садочки та вбивали мирних жителів.

Тож, безперечно, треба підкреслити, що Росія активно застосовує ІПВ у війні з Україною. Так використовуються *dezінформаційні або повторюванні повідомлення*, які можуть бути поширені владними структурами та дублюватися у ЗМІ. У цьому контексті привертає увагу дослідження російського видання «Проект», у якому проаналізовано 196 брифінгів Міністерства оборони Росії з початку війни. Дослідники дійшли висновку, що надані міністерством дані майже завжди не відповідають дійсності. Щодня російські громадяни дізнаються з новин про успіхи своєї армії на українських фронтах. Навіть коли війська відступають або захоплюють ціною великих жертв пару невеликих сіл, представники Міністерства оборони повідомляють про серйозні досягнення [6].

ІПВ методом створення *підроблених репортажів* також досить широко використовується РФ, у тому числі в середовищі соціальних мереж, ютуб, тікток та ін. Тут слід вказати й на те, що, незважаючи на обмеження та блокування, росіяни продовжують публікувати неправдиві відео про вторгнення, збройні сили та Україну в цьому інтернет-сервісі. І тут показово, що за результатами досліджень, щомісячна кількість активних користувачів тіктоку сягнула мільярда.

З перших днів війни фейкові стріми збирали величезну кількість переглядів у тіктоці. Прикладів таких дезінформаційних репортажів/роликів – чимало. Найбільш показовими з них є відео «успішних боїв кадірівців в Україні», їх «похід на Київ» та ін.

Експерти зауважують, що найчастіше автор дезінформаційних стрімів найчастіше вдається до таких маніпуляцій: знаходить драматичне відео старого конфлікту чи якихось військових навчань, додає фейковий звук потужного вибуху чи інтенсивної перестрілки й запускає пряму трансляцію.

Росія також використовує в інформаційній війні *«тролівський ферми»*, щоб сіяти хаос серед іноземних опонентів.

За словами професора університету Клемсона Д. Лінвілла, низка акаунтів, що розповсюджують у твітері та інших соціальних мережах дезінформацію про ситуацію у війні в Україні, можуть належати працівникам «фабрики тролів». Згідно з аналізом ProPublica и Clemson Media Forensics Hub, у своїх твітах низка акаунтів повторювали підозрілі розповіді російських чиновників. У таких записах виправдовували вторгнення

Росії в Україні, звинувачували НАТО та надавали неправдиву інформацію щодо кількості жертв російської агресії серед цивільних [7].

Слід звернути увагу й на те, що хоча в низці західних ЗМІ було зроблено висновок – Росія програє інформаційну війну з Україною, проте в деяких країнах російська державна пропаганда все ж поширюється. Таким чином, державні ЗМІ Китаю тиражували інформацію з російських ЗМІ без цензури, які в поєднанні з цензурою прокраїнського контенту дали змогу російським медіа успішно транслювати саме ту інформацію, що була потрібна російській стороні.

Зазначимо, що агресія РФ в Україні та українсько-російська інформаційна війна стали трагічною ілюстрацією розвитку ідей про концепцію війни, поєднуючи інтегроване застосування інформації та її психологічні компоненти тиску на ворога. Ці події також стали переконливими доказами того, що всебічна інформаційна агресія в сучасних умовах вимагає адекватних дій для її нейтралізації.

При цьому в контексті ситуації треба підкреслити, що незважаючи на те, що в поточному періоді соціального розвитку була дещо зменшена увага до бібліотечних установ, можна передбачити – значення бібліотек на новому інформаційному етапі розвитку значно зросте. Адже бібліотеки в процесі зміцнення їх технічної та технологічної бази мають стати сучасними інформаційними центрами для накопичення найпопулярнішої та якісної електронної інформації. Такі бібліотечні інформаційні центри мають змогу виокремлювати соціально значущі ресурси інтернету з глобального інформаційного простору (у тому числі з соціальних мереж та інтернет-платформ різного рівня), їх організувати з метою ефективного використання в інтересах національного розвитку. Сукупний інформаційний ресурс внутрішньої бібліотечної системи з відповідною організацією може бути важливим фактором якісного вдосконалення інформаційного обороту у внутрішніх соціальних мережах, важливим фактором протистояння негативним інформаційним впливам, орієнтованим на психічну сферу українців.

Військові дії з боку РФ та її методи ведення інформаційної війни створюють нові, важливі запити в бібліотечній діяльності, вказують на об'єктивну перспективу зростання попиту громадськості в еволюції традиційних бібліотечних установ у сучасні інформаційні та наукові центри. Робота таких центрів є необхідною з точки зору заповнення наявних сучасних інформаційних комунікацій суспільства корисною, якісною та затребуваною інформацією. Негативний інформаційний вплив на систему українських інформаційних комунікацій зумовлює необхід-

ність активізації національних бібліотечних установ у забезпеченні цих комунікацій:

– по-перше, високоякісна інформація, необхідна для національного розвитку інформації в основних сферах соціальної активності;

– по-друге, корисним є концентрація у фондах бібліотек української контрпропагандистської інформації та розкриття цього ресурсу на найширшу аудиторію.

Слід підкреслити, що лише при використанні бібліотечних фондів, масивів інформації, що є реальною інформаційною основою – гарантується ефективне використання змісту нової інформації у соціальних комунікаціях, її конкурентоспроможність з точки зору необхідного протистояння в умовах війни з Росією.

За допомогою бібліотечних установ – сучасних інформаційних центрів:

1. Може бути підвищена ефективність використання спеціальної інформації, орієнтованої на протиставлення негативним інформаційним впливам. Для цього бібліотечним установам потрібно вдосконалювати, враховуючи вимоги сьогодення, стратегію комплектування інформаційними ресурсами, вдосконалити форми інформування потенційних користувачів про наявні ресурси (розробка електронних каталогів, публікація тематичних рефертивних матеріалів, організація власної інформаційно-аналітичної та наукової діяльності тощо).

2. Враховуючи інформаційну агресію з боку РФ та необхідність оперативного реагування на аргументи, робота повинна здійснюватися в первинній організації відповідних тематичних ресурсів, щоб допомогти державним структурам ефективно їх використовувати в інформаційних контрзаходах. Для цього важливим є налагодження та підтримка широкого спектра дистантних зв'язків, орієнтованих на довготривалу перспективу.

Таким чином, робота бібліотечних установ як інформаційних центрів сьогодні має розвиватися з урахуванням необхідних запитів, що забезпечують інформаційну, психічну безпеку суспільства для захисту економічного та політичного суверенітету та власної соціокультурної ідентичності в умовах складних українських реалій.

Список використаних джерел

1. Смола Л. Є. Детермінанти політичного процесу сучасності: теоретико-методологічний аналіз в інформаційно-психологічному вимірі. Київ : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2010. С. 320.

2. Alba D. Russia has been laying groundwork online for a 'false flag' operation, misinformation researchers say. *The New York Times*, 19.02.2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/02/19/business/russia-has-been-laying-groundwork-online-for-a-false-flag-operation-misinformation-researchers-say.html>

3. Ben-David R., Freedman E. Ukraine has upper hand in information war, but Russia eyes a long game. URL: <https://www.timesofisrael.com/writers/ethan-freedman/>

4. Mittal V. Misinformation Is Playing A Significant Role In Russia-Ukraine War. *Forbes*. 29.04.2022.

5. Thompson S. A., Davey A. Fact and Mythmaking Blend in Ukraine's Information War. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2022/03/03/technology/ukraine-war-misinfo.html>

6. Як Міноборони РФ марить про «перемоги в Україні»: знищено 3800 бронемашин ЗСУ з 2416. URL: <https://cripo.com.ua/main/kak-minoborony-rf-bredit-o-pobedah-v-ukraine-unichtozheno-3800-brone-mashin-vsu-iz-2416/>

7. Craig S., Jeff K. Infamous Russian Troll Farm Appears to Be Source of Anti-Ukraine Propaganda. URL: <https://www.propublica.org/>

References

1. Smola, L. Ye. (2010). Determinanty politychnoho protsesu suchasnosti: teoretyko-metodolohichniy analiz v informatsiino-psykholohichnomu vymiri [Determinants of the contemporary political process: theoretical and methodological analysis in the informational and psychological dimension]. Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].

2. Alba, D. (2022). Russia has been laying groundwork online for a 'false flag operation, misinformation researchers say. *The New York Times*, 19.02 [in English]. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2022/02/19/business/russia-has-been-laying-groundwork-online-for-a-false-flag-operation-misinformation-researchers-say.html>

3. Ben-David, R., Freedman, E. Ukraine has upper hand in information war, but Russia eyes a long game [in English]. Retrieved from <https://www.timesofisrael.com/writers/ethan-freedman/>

4. Mittal, V. (2022). Misinformation Is Playing A Significant Role In Russia-Ukraine War. *Forbes*. 29.04 [in English].

5. Thompson, S. A., Davey, A. Fact and Mythmaking Blend in Ukraine's

Information War. *The New York Times* [in English]. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2022/03/03/technology/ukraine-war-misinfo.html>

6. Yak Minoborony RF maryt pro «peremohy v Ukraini»: znyshcheno 3800 bronemashyn ZSU z 2416 [How the Ministry of Defense of the Russian Federation dreams of «victory in Ukraine»: 3,800 armored vehicles of the Armed Forces of Ukraine were destroyed out of 2,416] [in Ukrainian]. Retrieved from <https://cripo.com.ua/main/kak-minoborony-rf-bredit-o-pobedah-v-ukraine-unichtozheno-3800-bronemashin-vsu-iz-2416/2416>

7. Craig, S., Jeff, K. Infamous Russian Troll Farm Appears to Be Source of Anti-Ukraine Propaganda [in English]. Retrieved from <https://www.propublica.org/>

Стаття надійшла до редакції 10.05.2022.

Svitlana Horova,

Dr. Sci. (Social Communications), Psychologist, Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: gorova.s@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0151-0128>

Manipulative Technologies in Today's Conditions and Problems of their Neutralization

The publication examines the specifics of modern national information sovereignty, modern threats to its development and their neutralization, taking into account ongoing Russian invasion, which also covers the information sphere.

Information sovereignty is closely related to the information base, which is the basis of the nation existence and development. That is, sovereign arrays of information include the part of the general information resource, without which the existence and development of the nation is impossible. In comparison with information of general importance, the sovereign part of the resources of social information bases changes precisely under the influence of challenges that determine the evolution of the sovereign.

The presence of a multi-level system necessary for the development of the state, the nation, all elements of the modern complex social structure of sovereign information resources, which together constitute the information sovereignty of Ukrainian society, is an indicator of its harmonious development and viability. In today's fast-moving world of events and situations, the effectiveness of information sovereignty is measured by the quality of control over information resources by national means. Recently, this control has become especially complicated with the development of the latest information technologies, in particular, social networks.

With the development of the global information space, the processes of global informatization, social information communications on the one hand, and the democratization of society, which covers more and more regions of the globe, differentiates society – on the other hand, the problem of ensuring the information sovereignty of peoples and states is gaining more and more importance. Only its successful implementation can ensure averting the threat of global unification, that is, the dead-end path of the development of our civilization.

Accordingly, taking into account, among other things, the information war unleashed by the Russian Federation, library institutions are improving their activities. Libraries acquire appropriate practical capabilities, expand the range of their functions, based on the capabilities of electronic information technologies, and contribute to the neutralization of threats to the national information space.

Keywords: sovereignty, sovereign information resources, globalization, threats to information security, manipulative technologies, informational and psychological influence, library institutions.